

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحلیل داده‌های کیفی

با استفاده از نرم‌افزار Atlas.ti

تألیف

دکتر مرتضی اکبری

استادیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران

فاطمه‌السادات غفوریان

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

شماره مسلسل ۹۲۵۸

شماره انتشار ۳۵۹۱

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	: اکبری، مرتضی، ۱۳۶۲-
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از نرم‌افزار Atlas.ti / تألیف مرتضی اکبری، فاطمه‌السادات غفوریان.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۱ ص: مصور، جدول.
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۳۵۹۱.
شابک	: 978-964-03-6749-0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا.
یادداشت	: چاپ دوم
یادداشت	: اطلس تی. آی.
یادداشت	: تحقیق کیفی -- برنامه‌های کامپیوتری.
موضوع	: علوم اجتماعی -- روش‌های آماری -- برنامه‌های کامپیوتری
موضوع	: غفوریان، فاطمه‌السادات، ۱۳۶۳.
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ت ۳ ۷ الف / ۳ / ۶۱ H
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۰/۲۸۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۰۷۰۲۸

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

ISBN:978-964-03-6749-0

9 789640 367490

عنوان: تحلیل داده‌های کیفی با استفاده از نرم‌افزار Atlas.ti

تألیف: دکتر مرتضی اکبری - فاطمه‌السادات غفوریان

نوبت چاپ: دوم

تاریخ انتشار: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مؤلفان است»

بها: ۲۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: <http://press.ut.ac.ir>

پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

دکتر مرتضی اکبری

تقدیم به همسرم بانم؛
برای همه لحظاتی که با من است و شریک در غم و شادایم.

فاطمه السادات غنویان

تقدیم به همسر، مادرم و پدرم؛
که همواره پشتیبانی دلسوز و مشاورانی صادق بودند.

درباره نویسندگان

دکتر مرتضی اکبری

مرتضی اکبری متولد سال ۱۳۶۲ و دانش‌آموخته دکتری دانشگاه تهران است که در حال حاضر استادیار دانشکده کارآفرینی دانشگاه تهران می‌باشد. زمینه تخصصی ایشان روش تحقیق و نوآوری می‌باشد. ایشان جایزه سه دوره کتاب سال دانشجویی را دریافت کرده است. از کتاب‌های ایشان می‌توان به رویکرد سیستمی در ترویج و توسعه کشاورزی با تأکید بر نظام دانش و اطلاعات کشاورزی، برنامه‌ریزی ترویجی، نظام نوآوری، نظریه‌های کارآفرینی، بازکوی روش تحقیق آمیخته، راهنمای روش‌های آمیخته در پژوهش‌های رفتاری و اجتماعی (در دست انتشار) و کارآفرینی و پایداری: به سوی کارآفرینی پایدار (در دست انتشار) و بالغ بر ۵۰ مقاله علمی-پژوهشی اشاره کرد. ایشان امیدوارند با تألیف این کتاب بتوانند کمک اندکی در راستای توسعه علم و کمک به دانشجویان و محققان داشته باشند.

فاطمه‌السادات غفوریان

فاطمه‌السادات غفوریان متولد سال ۱۳۶۳ و دانش‌آموخته کارشناسی مهندسی نرم‌افزار از دانشگاه خوارزمی تهران و کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی از دانشگاه تهران است. وی پس از اجرای پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با درجه عالی به روش تحقیق کیفی و با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی در سال ۱۳۹۱، به ارائه کارگاه‌های آموزشی روش تحقیق کیفی، نرم‌افزار اطلس‌تی، پایان‌نامه‌نویسی و تدوین مقالات علمی پژوهشی متعدد پرداخته است. همچنین گروه پژوهشی پژوهش‌های کیفی (مجموعه پژوهش‌های پژوهشی کیفی) را با همکاری جمعی از دانشجویان دانشگاه تهران تأسیس و مدیریت نموده است و به ارائه مشاوره به پژوهشگران کیفی می‌پردازد. علائق پژوهشی و سابقه اجرایی وی در حوزه کارآفرینی اجتماعی و مدیریت استراتژیک است. او هدف خود از تألیف کتاب حاضر را ایفای نقشی اندک در ترویج هرچه بیشتر پژوهش کیفی که ابزار اصلی تولید علم است توصیف نموده است.

فهرست مطالب

خ	فهرست مطالب
ز	فهرست شکل‌ها و نمودارها
ش	فهرست جدول‌ها
ض	پیشگفتار

فصل اول - روش تحقیق کیفی

۱	مقدمه
۵	بنیان‌های فلسفی پژوهش کیفی
۸	کاربرد تحقیقات کیفی

فصل دوم - رویکردهای رایج در تحقیقات کیفی

۱۱	مقدمه
۱۴	ویژگی‌های کلیدی رویکردهای گوناگون
۱۹	مردم‌نگاری
۲۰	پدیدارشناسی
۲۴	مطالعه موردی
۲۷	نظریه برخاسته از داده‌ها
۲۸	کدگذاری و تشکیل مفاهیم (مفهوم‌سازی)
۲۹	کدگذاری داده‌های کیفی
۲۹	الف. کدگذاری باز
۳۰	ب. کدگذاری محوری
۳۱	ج. کدگذاری گزینشی
۳۳	یادداشت‌نویسی تحلیلی

فصل سوم - تحلیل داده‌های کیفی

۳۵	مقدمه
۳۶	تحلیل داده‌ها در تحقیقات کمی و کیفی: شباهت‌ها و تفاوت‌ها
۴۱	فرآیندهای پنهان تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها
۴۲	مدل‌های گوناگون تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی
۴۴	روش‌های تحلیل داده‌های کیفی

۵۲.....	استفاده از رایانه در تحلیل داده‌های کیفی.....
۵۴.....	کاربرد نرم‌افزارها در تحلیل داده‌های کیفی.....
۶۱.....	سلسله‌مراتب تحلیل.....
۶۳.....	سؤال‌های تحقیق در نرم‌افزارهای کیفی.....
۶۴.....	سؤال‌های کلیدی پیش از انتخاب نرم‌افزار.....
۶۵.....	الزامات اصلی برای ابزار تحلیل.....
۶۸.....	الگوی ارائه نتایج در نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های کیفی.....
۶۹.....	مزایا و محدودیت‌های تحلیل داده‌های کیفی با کمک رایانه.....

فصل چهارم - فرآیند تحلیل کیفی با استفاده از اطلس تی‌آی

۷۱.....	مقدمه.....
۷۲.....	تاریخچه ظهور اطلس.....
۷۲.....	هدف نرم‌افزار.....
۷۳.....	ویژگی‌های کلی.....
۷۳.....	ویژگی‌های ممتاز اطلس.....
۷۴.....	تحلیل کیفی و ابزارهای اطلس تی.....
۸۰.....	محیط کار نرم‌افزار اطلس.....
۸۱.....	۱. ابزارهای مرتبط با بسته مفهومی.....
۸۲.....	۲. ابزارهای مرتبط با اشیا.....
۸۳.....	۳. ابزارهای تحلیل.....
۸۳.....	۴. ابزارهای شبکه‌ای.....
۸۴.....	۵. ابزارهای جست‌وجو.....
۸۴.....	۶. ابزارهای تولید خروجی.....
۸۵.....	۷. ابزارهای مدیریتی.....
۸۵.....	گام صفر: تنظیمات نرم‌افزار.....
۸۷.....	گام اول: ایجاد یک بسته مفهومی.....
۸۹.....	گام دوم: تعیین سیاست دسته‌بندی.....
۸۹.....	الف. دسته‌بندی با استفاده از Family.....
۹۵.....	ب. دسته‌بندی با استفاده از Pattern.....
۹۸.....	گام سوم: کار با اسناد یا اطلاعات غیر قابل تحلیل.....
۱۰۰.....	گام چهارم: روایت‌ها یا قطعه داده‌های طلایی.....
۱۰۲.....	گام پنجم: نام‌گذاری روایت‌ها و شکل‌گیری کدها.....

۱۰۵.....	گام ششم: ایجاد رابطه‌ها.....
۱۰۸.....	گام هفتم: غور در روابط.....
۱۱۰.....	روش‌های جست‌وجوی اشیا.....
۱۱۷.....	گام هشتم: گزارش‌گیری.....
۱۱۷.....	۱. استفاده از Word Cruncher.....
۱۱۹.....	۲. استفاده از Output.....
۱۲۱.....	۳. خروجی شبکه‌ای.....
۱۲۱.....	۴. خروجی SPSS.....

فصل پنجم - راهنمای جامع ابزارهای نرم‌افزار اطلس تی‌آی

۱۲۵.....	مقدمه.....
۱۲۵.....	محیط متنی.....
۱۲۶.....	نوار عنوان.....
۱۲۶.....	منوی اصلی.....
۱۲۶.....	۱. منوی File.....
۱۲۸.....	۲. منوی Edit.....
۱۲۹.....	۳. منوی Documents.....
۱۳۳.....	۴. منوی Quotations.....
۱۳۴.....	۵. منوی Codes.....
۱۳۷.....	۶. منوی Memos.....
۱۳۸.....	۷. منوی Networks.....
۱۳۹.....	۸. منوی Views.....
۱۴۰.....	۹. منوی Tools.....
۱۴۲.....	۱۰. منوی Extras.....
۱۴۳.....	تنظیمات HTML.....
۱۴۴.....	الف. کادر محاوره‌ای General.....
۱۴۵.....	ب. کادر محاوره‌ای Primary Docs.....
۱۴۶.....	ت. کادر محاوره‌ای Codes.....
۱۴۷.....	ث. کادر محاوره‌ای Memo.....
۱۴۸.....	ج. کادر محاوره‌ای Families.....
۱۴۹.....	ح. کادر محاوره‌ای Network Views.....
۱۵۰.....	۱۱. منوی Windows.....
۱۵۰.....	۱۲. منوی Help.....
۱۵۱.....	منوهای منطقه حاشیه‌ای.....
۱۵۱.....	۱. منوی اصلی منطقه حاشیه‌ای.....

۱۵۲	۲. منوهای اشیای منطقه حاشیه‌ای
۱۵۳	۳. منوی تصاویر پس‌زمینه
۱۵۳	نوار ابزارهای HU
۱۵۳	۱. نوار ابزار اصلی
۱۵۴	۲. نوار ابزار ویرایش
۱۵۴	۳. نوار ابزار سند
۱۵۵	منوها و نوار ابزارهای Family Manager
۱۵۶	۱. منوی Families
۱۵۷	۲. منوی Miscellaneous
۱۵۷	۳. نوار ابزار Family Manager
۱۵۷	محیط شبکه‌ای
۱۵۸	منوهای اصلی محیط شبکه‌ای
۱۵۹	۱. منوی Network
۱۵۹	۲. منوی Nodes
۱۶۱	۳. منوی Links
۱۶۱	۴. منوی Layout
۱۶۳	۵. منوی Display
۱۶۵	۶. منوی Specials
۱۶۵	تنظیمات و برایشگر شبکه
۱۶۶	۱. کادر محاوره‌ای General
۱۶۶	۲. کادر محاوره‌ای Nodes
۱۶۸	۳. کادر محاوره‌ای Fonts
۱۶۹	۴. کادر محاوره‌ای printing
۱۷۰	۵. کادر محاوره‌ای Miscellaneous
۱۷۱	پیوست اول: نمونه عملیاتی تحلیل کیفی با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی
۲۱۳	پیوست دوم: نمونه عملیاتی تحلیل کیفی با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی
۲۴۷	منابع و مأخذ

فهرست شکل‌ها و نمودارها

- شکل ۱-۲ فرآیند کدگذاری برای تحلیل داده‌های کیفی..... ۳۲
- شکل ۲-۲ یادداشت‌های تحلیلی و دیگر فایل‌ها..... ۳۴
- شکل ۱-۳ فرآیند تحلیل داده‌های کیفی..... ۳۲
- شکل ۲-۳ مدل نوظهور تحلیل داده‌های کیفی..... ۴۴
- شکل ۱-۴ فرآیند تحلیل کیفی با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی..... ۷۲
- شکل ۲-۴ ابزارهای معادلسازی تحلیل کیفی..... ۷۵
- شکل ۳-۴ نمایش سلسله‌مراتبی اشیا در نمونه تحلیل شده..... ۷۶
- شکل ۴-۴ نمونه شبکه تشکیل شده در اطلس‌تی..... ۸۰
- شکل ۵-۴ پنجره تنظیم فونت اشیا نرم‌افزار..... ۸۶
- شکل ۶-۴ پنجره انتخاب فونت..... ۸۶
- شکل ۷-۴ ابزار جابه‌جایی فایل پروژه..... ۸۸
- شکل ۸-۴ پنجره مدیریت Family بر روی کدها..... ۹۰
- شکل ۹-۴ فیلترنمودن بر روی Family..... ۹۱
- شکل ۱۰-۴ شبکه خانواده کدهای سطح یک..... ۹۲
- شکل ۱۱-۴ دسترسی به مدیریت Super Family..... ۹۳
- شکل ۱۲-۴ پنجره مدیریت Super Family روی اسناد..... ۹۳
- شکل ۱۳-۴ انتخاب نام Super Family..... ۹۴
- شکل ۱۴-۴ مثال تشکیل ابرخانواده..... ۹۴
- شکل ۱۵-۴ خروجی شبکه‌ای مثال Super Family..... ۹۵
- شکل ۱۶-۴ نمونه Code Forest تشکیل شده از کدهایی با دسته‌بندی Pattern..... ۹۶
- شکل ۱۷-۴ شبکه روابط کدهای دسته‌بندی شده با استفاده از Pattern..... ۹۷
- شکل ۱۸-۴ ابزار مدیریتی اسناد..... ۹۹
- شکل ۱۹-۴ حالات قابل انتخاب پس از ویرایش متن..... ۱۰۰
- شکل ۲۰-۴ انتخاب روایت..... ۱۰۱
- شکل ۲۱-۴ پیدا کردن محل روایت در متن از طریق ابزار مدیریتی..... ۱۰۲

شکل ۴-۲۲	کدگذاری به روش ساده.....	۱۰۳
شکل ۴-۲۳	استفاده از Code Forest برای کدگذاری.....	۱۰۴
شکل ۴-۲۴	یافتن روایت شاهد کد در متن.....	۱۰۵
شکل ۴-۲۵	تشکیل همزمان چند کد آزاد.....	۱۰۷
شکل ۴-۲۶	ایجاد ارتباط میان کدها.....	۱۰۷
شکل ۴-۲۷	انتخاب نوع رابطه.....	۱۰۸
شکل ۴-۲۸	ترکیب کدهای مشابه.....	۱۱۰
شکل ۴-۲۹	جست‌وجوی استاندارد.....	۱۱۱
شکل ۴-۳۰	جست‌وجوی GREP.....	۱۱۲
شکل ۴-۳۱	جست‌وجو بر اساس Category.....	۱۱۳
شکل ۴-۳۲	انتخاب عبارت جست‌وجو و حوزه آن.....	۱۱۴
شکل ۴-۳۳	انتخاب نوع شیء مورد جست‌وجو.....	۱۱۴
شکل ۴-۳۴	نمایش نتایج جست‌وجو.....	۱۱۵
شکل ۴-۳۵	جست‌وجوی روایاتی که شاهدهی بر اهمیت تبلیغات.....	۱۱۷
شکل ۴-۳۶	نتایج شمارش کلمات.....	۱۱۸
شکل ۴-۳۷	پنجره Word Cruncher.....	۱۱۹
شکل ۴-۳۸	پنجره تولید خروجی SPSS.....	۱۲۳
شکل ۵-۱	کادر محاوره‌ای General.....	۱۴۴
شکل ۵-۲	کادر محاوره‌ای Primary Docs.....	۱۴۵
شکل ۵-۳	کادر محاوره‌ای Codes.....	۱۴۶
شکل ۵-۴	کادر محاوره‌ای Memo.....	۱۴۷
شکل ۵-۵	کادر محاوره‌ای Families.....	۱۴۸
شکل ۵-۶	کادر محاوره‌ای Network Views.....	۱۴۹
شکل ۵-۷	کادر محاوره‌ای General.....	۱۶۶
شکل ۵-۸	کادر محاوره‌ای Nodes.....	۱۶۷
شکل ۵-۹	کادر محاوره‌ای Fonts.....	۱۶۸
شکل ۵-۱۰	کادر محاوره‌ای printing.....	۱۶۹
شکل ۵-۱۱	کادر محاوره‌ای Miscellaneous.....	۱۷۰

فهرست جدول‌ها

جدول ۱-۳ انواع تحلیل روابط در تحلیل دامنه.....	۴۹
جدول ۲-۳ طبقه‌بندی برنامه‌های تحلیل کیفی.....	۵۹
جدول ۳-۳ اطلاعات موردنیاز نرم‌افزارهای کیفی.....	۶۱
جدول ۴-۳ سلسله مراتب تحلیلی: توصیفی از مراحل و فرآیندهای موجود در تحلیل کیفی.....	۶۲
جدول ۵-۳ انواع سؤال‌های پژوهشی در نرم‌افزارهای کیفی.....	۶۳
جدول ۶-۳ انواع نتایج بر اساس نرم‌افزارهای پژوهش‌های کیفی.....	۶۸
جدول ۱-۴ الگوی عبارات در جست‌وجوی GREP.....	۱۱۱
جدول ۲-۴ عملوندهای مورد استفاده در Query.....	۱۱۶
جدول ۳-۴ انواع خروجی ابزار Output.....	۱۲۰
جدول ۱-۵ ابزارهای منوی File.....	۱۲۷
جدول ۲-۵ ابزارهای منوی Edit.....	۱۲۸
جدول ۳-۵ ابزارهای منوی Documents.....	۱۳۰
جدول ۴-۵ ابزارهای منوی Quotations.....	۱۳۳
جدول ۵-۵ ابزارهای منوی Codes.....	۱۳۵
جدول ۶-۵ ابزارهای منوی Memos.....	۱۳۷
جدول ۷-۵ ابزارهای منوی Networks.....	۱۳۹
جدول ۸-۵ ابزارهای منوی Views.....	۱۴۰
جدول ۹-۵ ابزارهای منوی Tools.....	۱۴۱
جدول ۱۰-۵ ابزارهای منوی Extras.....	۱۴۲
جدول ۱۱-۵ امکانات کادر محاوره‌ای General.....	۱۴۴
جدول ۱۲-۵ کادر محاوره‌ای Primary Docs.....	۱۴۵
جدول ۱۳-۵ امکانات کادر محاوره‌ای Codes.....	۱۴۶
جدول ۱۴-۵ کادر محاوره‌ای Memo.....	۱۴۷
جدول ۱۵-۵ کادر محاوره‌ای Families.....	۱۴۸
جدول ۱۶-۵ کادر محاوره‌ای Network Views.....	۱۴۹
جدول ۱۷-۵ ابزارهای منوی Windows.....	۱۵۰

۱۵۰	جدول ۵- ۱۸ ابزارهای منوی Help
۱۵۲	جدول ۵- ۱۹ ابزارهای منوی اصلی منطقه حاشیه‌ای
۱۵۲	جدول ۵- ۲۰ ابزار منوی اشیاء
۱۵۳	جدول ۵- ۲۱ ابزار منوی تصاویر پس‌زمینه
۱۵۴	جدول ۵- ۲۲ نوار ابزار اصلی
۱۵۴	جدول ۵- ۲۳ نوار ابزار ویرایش سند
۱۵۶	جدول ۵- ۲۴ ابزار منوی Families
۱۵۷	جدول ۵- ۲۵ ابزار منوی Miscellaneous
۱۵۸	جدول ۵- ۲۶ نوار ابزار محیط شبکه‌ای
۱۵۹	جدول ۵- ۲۷ ابزار منوی Network
۱۶۰	جدول ۵- ۲۸ ابزار منوی Nodes
۱۶۱	جدول ۵- ۲۹ ابزار منوی Links
۱۶۱	جدول ۵- ۳۰ ابزار منوی Layout
۱۶۳	جدول ۵- ۳۱ ابزار منوی Display
۱۶۵	جدول ۵- ۳۲ ابزار منوی Specials
۱۶۶	جدول ۵- ۳۳ امکانات کادر محاوره‌ای General
۱۶۷	جدول ۵- ۳۴ کادر محاوره‌ای Nodes

پیشگفتار

در سال‌های اخیر تغییرات گسترده‌ایی را در زمینه پژوهش رخ داده است. به نظر می‌رسد راه عبور از دیدگاه‌های اثبات‌گرایانه و حرکت به سمت نگاه طبیعت‌گرایانه اندکی هموارتر شده است و پژوهشگران رشته‌های گوناگون به انجام پژوهش کیفی تمایل بیشتری نشان می‌دهند. امروزه پژوهش‌های کیفی، با توجه به ارائه نتایج تفسیری و معنایی، مقبولیتی عام یافته‌اند. امکان پژوهش بر روی مفاهیمی چون تجارب زنده، هیجانات و احساسات، تحرکات اجتماعی، تعاملات بین افراد و جوامع، کشف علل ظهور و از بین رفتن پدیده‌های اجتماعی همه و همه انگیزه‌های مضاعف و زمینه‌ای مساعد برای گرایش پژوهشگران به این گونه پژوهش‌ها فراهم می‌کنند. بر این اساس، ابزارهای لازم برای انجام دادن چنین تحقیقاتی روز به روز در حال گسترش است. با توجه به این موضوع، آشنایی با روش‌های پژوهش کیفی و ابزارهای مورد استفاده در آنها می‌تواند موجب تقویت جایگاه پژوهش کیفی و پژوهشگران کیفی شود. یکی از مسائلی که معمولاً در پژوهش‌های کیفی مورد توجه قرار می‌گیرد نحوه تحلیل داده‌های کیفی است.

در فرآیند تحقیق، بعد از گردآوری داده‌ها مرحله تجزیه و تحلیل داده‌هاست. وقتی از تجزیه و تحلیل داده‌ها سخن به میان می‌آید، این تصور ایجاد می‌شود که منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها فقط به شیوه آماری است، در صورتی که چنین نیست و این شیوه فقط یکی از شیوه‌های مهم تجزیه و تحلیل است و برای نوعی از تحقیقات و داده‌هایی به کار می‌رود که جنبه آماری داشته باشد. تحقیقات کیفی فاقد جنبه آماری است و اغلب به اسناد و مدارک و شهود و ادراک و تحلیل عقلانی متکی است. این‌گونه تحقیقات نیز از فرآیند کامل تحقیق علمی تبعیت می‌کند و دارای مرحله تجزیه و تحلیل است. داده‌ها در تحقیقات کیفی با داده‌های کمی تفاوت‌های اساسی دارند و در نتیجه، آنها را باید با روش‌های خاص کیفی تحلیل کرد. تحلیل داده‌های کیفی از جهات گوناگون با تحلیل داده‌های کمی متفاوت است. تجزیه و تحلیل داده‌ها مرحله چالش‌برانگیز و هیجان‌انگیزی در فرآیند تحقیق کیفی است و به ترکیبی از خلاقیت و جست‌وجوی نظام‌مند اطلاعات نیاز دارد و ترکیبی از الهام و تشخیص سخت‌کوشانه است.

تا حدود ۲۰ سال پیش، بیشتر پژوهشگران کیفی یادداشت‌ها و دست‌نوشته‌های خود را تایپ می‌کردند، از آنها کپی می‌گرفتند، آنها را با مداد یا خودکارهای رنگی علامت‌گذاری می‌کردند، قطعات مشخص شده را قیچی می‌کردند، آنها را مرتب می‌کردند، روی کارت‌های مخصوص می‌چسباندند، دسته‌بندی و سرانجام تحلیل نهایی خود را تایپ می‌کردند. تعداد معدودی به استفاده از نرم‌افزارهای واژه‌پرداز برای تایپ یادداشت‌های خود شروع کرده بودند و تعداد معدودی هم به دنبال نرم‌افزارهای بانک اطلاعاتی بودند که به کمک آن بتوانند حجم وسیعی از داده‌ها را ذخیره و مرتب کنند. بیشتر

کتاب‌های مرجع پژوهش‌های کیفی در آن زمان یا مطلبی راجع به تحلیل داده‌ها به کمک رایانه نداشتند، یا حجم این مطالب در آنها به نصف یا یک صفحه محدود می‌شد، اما در ۲۰ سال اخیر، رشد عجیبی در این حوزه رخ داده است. بسیاری از پژوهشگران کیفی هنوز به تحلیل دستی داده‌ها پایبندند، اما مزایایی که تحلیل داده‌ها به کمک رایانه دارد عامل گرایش بسیاری از پژوهشگران به استفاده از نرم‌افزار شده است. توانایی و سرعت، به ویژه در سازمان‌دهی مؤثر داده‌ها، با استفاده از رایانه درخور توجه است. با استفاده از نرم‌افزار، بررسی اعتبار تحلیل با مرور طبقه‌بندی‌ها و مفاهیم تعریف شده برای اعضای گروه پژوهشگر به آسانی میسر می‌شود. نرم‌افزار این قابلیت بالقوه را دارد که گروهی از پژوهشگران را درگیر تحلیل داده‌ها کند و مقایسهٔ درون‌گروهی را برای نیل به اعتبار تحلیل ممکن سازد. با وجود همهٔ این توانایی‌ها، *لواندو-هانت* متذکر می‌شود که نرم‌افزار در تحلیل کمک‌کننده و حمایت‌کننده است، اما نمی‌تواند جایگزین تفکر پژوهشگر شود.

همچون نرم‌افزارهای تحلیل داده‌های کمی، نرم‌افزارهای متعددی برای تحلیل داده‌های کیفی طراحی شده‌اند که در سطوح گوناگون قابل تقسیم‌بندی هستند، اما از کارآمدترین این نرم‌افزارها می‌توان به نرم‌افزارهای *ان‌ویوو*^۱، *مکس کیودی‌ای*^۲ و *اطلس تی* اشاره کرد. هرچند تمام این سه نرم‌افزار در سطح گسترده‌ای مورد استفاده‌اند و محققان رشته‌های گوناگون از آنها استفاده می‌کنند، نرم‌افزار *اطلس* به دلیل سادگی کاربرد و بهره‌گیری از ابزار تصویری برای تجسم نتایج تحلیل کاربرد بیشتری دارد. این نرم‌افزار ابزار قدرتمندی برای تحلیل کیفی داده‌های متنی، صوتی و تصویری است.

کتاب حاضر در سه فصل نخست به معرفی تحلیل کیفی و روش‌های مطرح در آن، کدگذاری و نحوهٔ تجزیه و تحلیل و معرفی نرم‌افزارهای تحلیلی در این حوزهٔ پرداخته‌است. در فصول بعدی ابتدا فرآیند تحلیل کیفی با استفاده از نرم‌افزار و با ارائه مثال‌های کاربردی توضیح داده شده و سپس جزئیات ابزار آن معرفی شده‌اند. در پیوست‌های کتاب دو نمونه تحلیل اجراشده در نرم‌افزار نمایش داده شده‌اند.

آنچه این کتاب را از یک راهنمای عادی نرم‌افزار فراتر می‌برد دستورالعمل مختصر و در عین حال مفیدی است که در فصل چهارم ارائه شده است. می‌توان ادعا نمود با مطالعه این فصل فرایند تحلیل کیفی به طور کامل قابل اجراست و پژوهشگر به فراخور نیاز می‌تواند به راهنمای ابزار که در فصل پنجم ارائه شده مراجعه نماید. ضمن اینکه راه حل بهره‌گیری مناسب نرم‌افزار برای پروژه‌های به زبان

1- Nvivo

2- Maxqda

فارسی نیز در این فصل ذکر شده است. دو پیوست کتاب نیز امکان تمرین را برای پژوهشگر فراهم می کند.

بی شک تهیه و تدوین این اثر کار گسترده‌ای بود که جز با تلاش و کوشش جمعی میسر نمی‌شد. بنابراین بر خود لازم می‌دانیم از تمام کسانی که در تهیه و تدوین این اثر مؤلفان را یاری داده‌اند تشکر و قدردانی به عمل آوریم. در ابتدا از آقایان دکتر محمدرضا آراستی و دکتر محمدرضازالی که ما را به آموزش و ترویج پژوهش کیفی و خصوصاً نرم‌افزار اطلس‌تی تشویق کردند بسیار سپاس‌گزاریم. از خانم‌ها نگار خسروی و کبری گودرزی که با بازخوانی کتاب حاضر و اعلام نظرات سازنده خود ما را یاری کردند کمال تشکر را داریم. همچنین از سرکارخانم ملیحه فرامرزی که زحمت بازخوانی چاپ دوم کتاب را انجام دادند تشکر و قدردانی می‌نمائیم. از داوران و ارزیابان محترم، که با صبر و حوصله و مطالعه دقیق نکاتی را گوشزد کردند و پیشنهادهایی را ارائه کردند، تشکر می‌کنیم. همچنین از تمام پرسنل و دست‌اندرکاران انتشارات دانشگاه تهران به‌ویژه آقای جهانی و نظام‌آبادی که زمینه چاپ کتاب را فراهم کردند، صمیمانه قدردانی می‌کنیم. در پایان از خانواده‌های گرامی خود که با نهایت همکاری و گذشت شرایط مساعد برای پدیدآمدن این اثر را فراهم کردند و همواره یار و یاور نویسندگان در نیل به اهداف والای علمی بوده‌اند سپاس‌گزاریم.

اگرچه در تدوین این اثر از منابع گوناگون و متعدد بهره گرفته شده و دقت زیادی به عمل آمده، قطعاً کاستی‌هایی هم وجود دارد که امید است استادان، محققان، کارشناسان و دانشجویان محترم اشکالات و نارسایی‌های موجود در کتاب را گوشزد کنند تا در نسخه‌های آتی اصلاح شود. در پایان سپاس ویژه و بیکران خود را به درگاه خداوند متعال ابراز می‌داریم که کامیابی در این کار را بر حقیران منت نهاد و امیدواریم این اثر ناچیز ذره‌ای بر غنای ادبیات تحقیق کیفی بیفزاید و مقبول واقع شود.

فاطمه‌السادات غفوریان

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه تهران

دکتر مرتضی اکبری

استادیار دانشگاه تهران